

Rus Milliyetçiliği*

Russian Nationalism

Musab Öndeş**

*İdil Tunçer Kılavuz, *Rus Milliyetçiliği*, Doğan Kitap, İstanbul, 2023, 168 sayfa,
ISBN: 978-625-6417-74-8

Şubat 2022'de başlayan Rusya-Ukrayna savaşı dünyanın dikkatini Doğu Avrupa'ya yöneltti. Rusya'nın tarihsel jeopolitiğe gönderme yaparak meşruiyet kazandırmaya çalıştığı Ukrayna savaşı büyük resimde, Rusya'nın; Güney Osetya'ya (2008) ve Kırım'a (2014) müdahalelerinin halkalarından birini oluşturmaktadır. Rusya'nın Ukrayna'ya müdahalesi, tahıl krizinden enerjiye pek çok bağlamda dünya siyasetini yakından ilgilendirirken Rusya'nın söz konusu dış müdahalelerini hangi gerekçe ve motivasyonla yaptığı sorusu canlı ve önemli bir tartışma konusudur. Rusya ve Orta Asya üzerine çalışmaları bulunan ve bölgeyi iyi bilen bir uzman olan Doç. Dr. İdil Tunçer Kılavuz, "Rus Milliyetçiliği" adlı yeni kitabında, tarihsel köklerinden bugüne Rus milliyetçiliğinin tarihsel ve ideolojik arka planını, dönemsel süreçleriyle birlikte ele almaktadır.

Üç bölümden oluşan kitabın birinci bölümünde, Rus milliyetçiliğinin Ekim Devrimi'ne (1917) kadarki sürecine yer verilmiştir. Rus milletinin ortaya çıkışını 9. yüzyılda kurulan Kiev Knezliği'ne kadar götüren Tunçer Kılavuz'a göre, Rus milli kimliği belirgin biçimde Türk ve Moğollarla yapılan savaşlarla zemin bulmuş ve yükselişe geçmiştir. Fakat Rusları bir millet olarak gün yüzüne çıkararak en önemli gelişmelerden biri 10. yüzyılda Çar I. Vladimir'in Ortodoksluğu kabulüdür. 1439 Floransa Konsili ve İstanbul'un fethi (1453) gibi önemli kırılmaların sonrasında Roma ve İstanbul'un kaybedilmesiyle, Moskova kendini üçüncü ve son Roma olarak ilan etmiştir. Ruslar böylece bağımsız tek Ortodoks devlet sıfatıyla, 15. yüzyıldan itibaren Ortodoks

"Doktora Öğrencisi | İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü | musabondes@hotmail.com
ORCID: 0000-0003-3753-800X | DOI: 10.36484/liberal.1402486
Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 29, Sayı: 113, Kış 2024, ss. 237-241.
Gönderim Tarihi: 9 Aralık 2023 | Kabul Tarihi: 11 Mart 2024

dünyanın hamiliğini üstlenmiş ve Rus milliyetçiliğine rengini verecek en önemli enstrümana sahip olmuştur. Öyle ki tarihsel süreç içinde Rus milliyetçiliği, Ortodoks mezhebiyle yoğrulmuş ve bu iki unsur birbirinin ayrılmaz parçası olarak kabul görmüştür.

Rus milliyetçiliği erken dönemlerinden itibaren otokrazi, Ortodoksluk ve Rus toprağı (Moskova) olmak üzere üçlü sacayağı üzerine bina edilmiştir. Nitekim 17. yüzyıldan itibaren imparatorluk haline gelen otokratik Rusya Çarlığı'nda, Kilise -Ortodoks Bizans'ta olduğu gibi- monarşinin kontrolü altındaydı. 18. yüzyılda Rusya'yı Batılılaştırma doğrultusunda attığı adımlarla Rus milliyetçilerinin tepkisini çeken Büyük Petro ise modernleşme politikalarıyla Rusya ve Batı arasında köprü kurdu. Bununla birlikte Rus kimliğini ve değerlerini Batı karşısında konumlandıran bir Rus milliyetçiliği anlayışı da bu dönemde filizlendi. Rus milliyetçiliğinin Dekabristler, Slavofiller ve Panslavistler gibi farklı varyasyonlarının ortaya çıkışı ise 19. yüzyıla rastlamaktadır. Panslavistler ve milliyetçiler, aradıkları güçlü desteği ancak milliyetçiliğini devlet politikası haline getirerek halklar üzerinde birtakım katı uygulamalara girişen Çar III. Aleksandr döneminde bulmuşlardır. III. Aleksandr'ın söz konusu Ruslaştırma politikasının, Rus olmayan milletler ve dini gruplar arasında meydana getirdiği huzursuzluk, 1905 Devrimi'nin en önemli hazırlayıcı sebeplerinden biri olmuştur. İmparatorluğun son on yılına girilirken, Rus olmayan karşı milliyetçi parti ve örgütlenmeler, devletin resmi milliyetçiliğine ve Rus merkezli politikalarına ciddi tepkiler yöneltmişlerdir.

Kitabın ikinci bölümünde Sovyetler Birliği'nin kuruluşundan Brejnev döneminin sonuna kadar olan gelişmeler konu edilmiştir. Tunçer Kılavuz, Rus milliyetçiliğinin bugünkü durumunu anlayabilmek için Sovyet döneminde Rusların ve Rusların devletle olan ilişkilerinin analiz edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Zira bugünkü Rus milli kimliği Sovyetlerden tevarüs edilmiştir. Ayrıca yazara göre Sovyetler Birliği döneminde, imparatorluk dönemindeki birçok milliyetçi motif de eklenerek milliyetçiliğin modern formuna ulaşılmıştır (s. 39). Peki, Sovyetler Birliği, tüm imparatorluk mirasını reddettiğini ilan etmişken söz konusu milliyetçilik formunun içeriği nasıl şekillenmiştir? Lenin dönemi ile otokrasinin kaynağı olan monarşi ortadan kalkmış, Ortodoksluk yerini ateizme bırakmış, milliyetçi anlayış da yerini enternasyonel bir dünya görüşüne terk etmişti. Ancak her şey 1917'de gerçekleşen Ekim Devrimi'yle kestirilip atılamazdı. Sovyetlerin bu siyasal, sosyal ve kültürel mühendislikleri taslak üzerinde gayet uygulanabilir görülse de Tunçer Kılavuz'un altını çizdiği gibi milliyetçi düşünceler Sovyetler Birliği'nin mevcut tezlerini ve ideolojisini bir gölge gibi takip etmeye devam etmiştir. Milliyetçi düşünceler "büyük Rus şovenizmi" olarak nitelendirilerek bastırılmaya çalışılsa da

bu durum İkinci Dünya Savaşı'nın ufukta belirmesiyle bambaşka bir boyut kazanmış ve milliyetçi ruh, Stalin tarafından göreve yeniden çağırılmak zorunda kalmıştır (s. 40). Zira Sovyetlerin meşrulaştırma aracı olan Marksizm-Leninizm ideolojisiyle, Sovyet halklarını cepheye seferber edebilmek yeterli görülmemiştir. Nitekim Sovyet ve Rus milliyetçiliğinin harmanlandığı “Sovyet vatanseverliği” düşüncesi, Marksist öğelerle formüle edilerek 1934'te Sovyet kamuoyuna sunulmuştur (s. 52). Stalin döneminde Rus kültürü “Sovyet milletinin” kültürü olarak lanse edilmiş, milletler politikası kapsamında bu dönemde Ruslaştırma politikası izlenmiştir. Bu bakımdan Stalin, Lenin'in enternasyonal yaklaşımından ayrılan ve milliyetçilik istikametine sapan bir politikaya ihtiyaç duymuştur. Öte yandan Stalin döneminde bazı tavizler verilse de Rus milliyetçiliğinin palazlanmasına izin verilmemiş, komünist devletin ruhuna aykırı, Marksist-Leninist çerçevenin dışına taşabilecek akımlara göz yumulmamıştır. Dolayısıyla Stalin döneminde kısmi de olsa uç veren Rus milliyetçiliği, Kruşçev iktidarının ortalarına kadar devletin kontrolünde, yukarıdan buyurulan bir nitelik arz etmiştir.

Samimi bir Marksist ve Leninist olan Kruşçev ise her türlü milliyetçi ve gelenekçi temayüle sırt çevirerek enternasyonalizmin savunuculuğuna soyunmuştur. Stalin dönemini eleştiren, dini kalıntıları önemsemeyen ve gelenekleri tanımayan Kruşçev'in radikal yaklaşımları halk tabanında ciddi bir tepkiyle karşılanmış ve umulmadık biçimde Rus milliyetçiliği kazanını yeniden kaynatmıştır. Çok sayıda kilisenin yıkılması ve kapatılması gibi din karşıtı uygulamaların gündemde olduğu Kruşçev dönemi, Brejnev dönemindeki Rus milliyetçiliğinin bir anlamda habercisi olmuştur. Tunçer Kılavuz'a göre, Brejnev dönemindeki kısmi liberalleşmenin de etkisiyle Rus milliyetçiliği; meseleleri, çözüm önerileri ve dünya görüşüyle formunu bulmuş ve devletin resmi politikalarına bu dönemde muhalefet edilmiştir (ss. 60-61). SSCB'yi Rus olmadığı gibi Rus karşıtı olmakla vasıflandıran muhalif Rus milliyetçiliği, Sovyet devletinin Rus milleti üzerindeki zararlı etkilerini gündeme taşımıştır. Diğer taraftan bu dönemde Milli Bolşevikler gibi Sovyet rejimine ve Marksizm-Leninizm ideolojisine sadık olan, Sovyet devletini Rus halkının koruyucusu olarak gören milliyetçi hizipler de boy göstermiştir. Milli Bolşevikler, rejimle uyumu gözetken bunun yanında dinle/Ortodokslukla pek ilgili olmasa da dini reddetme yoluna gitmeyen farklı bir milliyetçilik ajandasına sahipti. Devlet Başkanı Brejnev ise vatanseverlik suretinde boy veren milliyetçiliğe cephe almamış fakat bunun sınıf bilincinin önüne geçmemesi noktasında hassas davranmıştır.

Gorbaçov döneminde bir zamanlar Rus olmanın alameti olarak kabul edilen Ortodokslukla yeni bir sayfa açılmıştır. Ulus devletin ufukta belireceği bu gidişatta, Kilise çok etkili ve belirleyici bir konumda olmasa da yaşanan

gelişmeler, Rusya'nın tarihsel Ortodoks kodlarına dönüş yolunda olduğuna işaret etmiştir. Dağılışa doğru gidilen süreçte Ruslar tarihlerinde ilk kez Sovyetlerde yükselen ayrılıkçı talepler karşısında kendilerini bir ulus devlet çatısı altında düşünmeye başlamışlardı. Bu iç kapanma asırlarca farklı milletlerle birlikte yaşayan Rus milleti için zor ve çarpıcı bir gelişmeydi. Kurulacak yeni devletin yapısının ve unsurlarının nasıl belirleneceği bu noktada tartışma konusu olmuştur. Örneğin, 21 Aralık 1991'de kurulan Bağımsız Devletler Topluluğu'nun oluşumunda rol alan Ukrayna ve Belarus'un Rusya'nın bölünmez bir parçası olarak kabul edilmesi gerektiği yönündeki görüşler (s. 113), Rusya'nın bugünkü dış politikasına da projeksiyon tutacak mahiyettedir.

Tunçer Kılavuz, Rusya örneğinde, Rus milli bilinciyle devletin oluşumunun birbirine koşut biçimde ilerlediğini öne sürmektedir. Bu açıdan gerek Rusların milli bilincinin şekillenmesi gerek devletin gelişimi birbirini karşılıklı olarak beslemiştir. Diğer taraftan devlet temelli bir milliyetçilik anlayışına sahip olan ve çok etnikli bir imparatorluğun demografik ve siyasal açıdan hâkim milleti olan Ruslar kendilerini devletle özdeşleştirse de devlet kendini -Çarlık Rusya ve Sovyetler Birliği dönemlerinde- Rus milletiyle özdeş kabul etmemiştir (s. 133). Nitekim Ruslar da Sovyetler Birliği'ne en büyük desteği veren Rus milletinin ihmal edildiğini düşünmüştür. Hal böyleyken diğer cumhuriyetlerdeki yurttaşların Rus karşıtı ayrılıkçı talepleri Rus milliyetçilerini rahatsız etmiştir. Bu durum Rusların, partiyi, devleti ve ideolojilerini sorgulamalarını beraberinde getirmiş bilhassa Rus milliyetçileri yozlaştığını düşündükleri bürokratik devlete soğuk bakmaya başlamışlardır.

Kitapta son olarak Rus milliyetçiliğinin Putin iktidarındaki müphemliğine vurgu yapılmaktadır. Putin döneminde, Rus ulus devletini savunanlarla, Aleksandr Dugin gibi isimlerin başını çektiği Avrasyacı emperyal kanat, belli başlı iki milliyetçi damarı teşkil etmektedir. Tunçer Kılavuz'a göre, Putin uzun iktidar döneminde, bu milliyetçilik yaklaşımları arasında ortaya net bir tavır koymayarak hem etnik milliyetçiliğe hem de emperyal Rus milliyetçiliğine karşılık gelebilecek dengeli yahut müphem bir politika izlemektedir. Diğer taraftan Rus milliyetçiliği de Sovyetlerin dağılmasıyla birlikte kendini farklı coğrafyalara hitap eden, Rus etnisitesini kültürel olarak tanımlayan bir eksende konumlandırmıştır. Ancak Ruslar, Rus etnisitesini kültürel olarak yorumlayan, emperyal milliyetçiliğe daha yakındırlar.

Tunçer Kılavuz, Rus milliyetçiliğinin serencamını; Sovyetler Birliği döneminde etnik farklılıkların tanındığı bir sistemin tesis edilmesi, Yeltsin'le vatandaşlığı vurgulayan milliyetçilik politikasına geçiş yapılması ve Putin döneminde emperyal ve etnik Rus milliyetçiliğini mezceden bir yaklaşıma

dönüş olarak özetlemiştir. Buradan hareketle son dönem Rus milliyetçiliği Putin'le birlikte, “*Rusya Federasyonu içinde ve dışında, sınırları geniş ve kasıtlı olarak belirsiz şekilde tanımlanan Rus kimliğine, Rus dili ve kültürüne entegre olarak dâhil olunabilen bir milliyetçilik anlayışına*” intikal etmiştir (s. 138). Dolayısıyla Rusların yeni ulusal kimlik anlayışı, Rus etnik çekirdeğine dayanmakla birlikte Rusluğun tanımını kültürel bir zeminde ele almaktadır. Böylece Rus kimliğinin hudutları, etnik bakımdan Rus olmayan fakat bu üst kimlik altına dahil edilebilecek coğrafyalara değin genişleyebilmektedir.

Dünya gündemini meşgul eden Rusya-Ukrayna savaşının, bölgesel bir savaşa dönüşme riski bulunmaktadır. Hal böyleyken Rus dış politikasına yön veren etkenlerin isabetli biçimde masaya yatırılması önem arz etmektedir. Türkiye’de Rusya siyasetini konu edinen çalışmaların sayılı olduğu göz önüne alındığında, Rus milliyetçiliğinin Rus devlet politikası üzerindeki belirleyiciliğini vurgulayan bu kitap dikkat çekmektedir. Sonuç olarak *Rus Milliyetçiliği* kitabı, tarihsel ve ideolojik arka plana ışık tutması, konuyu açık bir anlatımla ele alması ve nitelikli tespitleriyle Rus milliyetçiliğinin evrimine dair önemli bir başvuru kaynağı olma özelliği göstermektedir.